

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, December 2019

Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerinde Kadın Konusuna Yaklaşımları
Abduh-Rashid Rîzâ's and Tabâtabâî's Approaches towards Women in Their
Exegeses

Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fak., Tefsir Anabilim Dalı
Prof., Recep Tayyip Erdoğan Uni. Divinity Faculty, Department of Tafsir
Rize /Turkey

[m.i. suleyman@hotmail.com](mailto:m.i.suleyman@hotmail.com)

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-6175-9107

İmran ÇELİK

Öğr. Gör, Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fak., Kuranı Kerim Okuma ve Kıraat
İlmi Anabilim Dalı

Teaching Assistant, Recep Tayyip Erdoğan Uni. Divinity Faculty, Department of
Qur'an Reading and Qur'an Science

Rize/Turkey

imran.celik@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-6598-8943

Atıf: Mollaibrahimoğlu, Süleyman – Çelik, İmran. "Abduh-Reşid Rızâ ve
Tabâtabâî'nin Tefsirlerinde Kadın Konusuna Yaklaşımları". *Recep Tayyip Erdoğan*
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16 (2019): 346-371.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.632708>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Ekim / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Kasım / October 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep
Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved.

Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerinde Kadın Konusuna Yaklaşımları^{1*}

Öz: XIX. yüzyılda etkili olmaya başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte kadın konusu, temel haklar, toplumsal cinsiyet, toplumdaki statüsü gibi farklı boyutları ile İslâm dünyasının gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Bu konu XXI. yüzyılda da aynı sorunlar çerçevesinde tartışılmaya devam etmektedir. Abduh (1849-1905)-Reşid Rızâ (1865-1935) ve Tabâtabâî (1904-1981), İslâm dünyasının kadına yönelik olumsuz bakışını, temelde Kur'an ve sahih hadis kaynaklarından uzaklaşmaya başlamışlardır. Abduh ve Reşid Rızâ, İslâm'da kadının değerli olduğunu, fitrat açısından erkekle eşit, sorumlulukları ve rolleri hususunda farklı olduklarını ifade etmişlerdir. Miras ve şahitlik gibi konularda, sosyo-ekonomik şartlar gereği, iki taraf içinde farklılıkların olabileceğini belirtmişlerdir. Müslümanlara; Kur'an'a, sahih hadis kaynaklarına, ilk dönem saf din anlayışına dönmeyi tavsiye etmişlerdir. Tabâtabâî ise Şi'a'nın geleneksel kadın algısının dışına çıkamamakla birlikte, kadının değeri/konumu ve kadın-erkek eşitliği hususunda önemli fikirler ileri sürmüştür, insanlık tarihinde problem olarak ele alınan kadın konusunun din referanslı değil, eril bakış açısı, gelenek ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Kadının duygusal naifliğine; iş hayatında sınırlı alanlarda olması gerektiğine, zevcelik ve annelik rollerinin kadın için asıl varlık gerekçesi olduğuna dikkat çekmiştir. Bu makalede kadının değeri/konumu, kadın-erkek eşitliği, Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî'nin tefsirlerinin içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kadın, Kadın-Erkek Eşitliği, Abduh, Reşid Rızâ, Tabâtabâî.

Abduh-Rashid Rîzâ's and Tabâtabâî's Approaches towards Women in Their Exegeses

Abstract: With the modernization movements in the 19th century, the issues related to women - with its different dimensions such as fundamental rights and status in society - started to enter into the agenda of the Islamic world. All these issues continue to be discussed within the same framework in the 21st century. Abduh (1849-1905), Rashid Rîzâ (1865-1935) and Tabâtabâî (1904-1981) linked basically the negative views of the Islamic world towards women to the distancing from the Qur'an and Sunna, the foundational sources of Islam. Abduh and Rashid Rîzâ categorically observed that women are valuable in Islam and that men and women are equal in terms of nature but different in terms of their responsibilities and roles. They also stated that there may be produced different rulings and opinions between two genders on issues, such as heritage and witnessing because they are related to socio-economic conditions that are inherently changeable. They recommended Muslims to return to the Qur'an, the authentic sources of *hadith* and the early understanding of pure religion. Although Tabâtabâî did not stray from the traditional Shî'a perception regarding female, he propounded seminal and notable ideas related to the issue of the women's value and the equality between women and men. Additionally, he highlighted that the issue of women which is considered as a problem in human history is not based on religion, but on masculine perspective, and traditional and cultural differences. He emphasised the emotional naivety of women and the necessity of their participation in business life even its limited, and he stated that the roles of wifehood and motherhood are the essential existence reason for women. The article evaluates the issue of women's value and gender equality, while analysing the content of Abduh-Rashid Rîzâ's and Tabâtabâî's *tafsirs* (exegeses)

Key Words: *Tafsir*, Women, Equality of women and men, Abduh, Rashid Rîzâ, Tabâtabâî.

آراء عبده-رشيد رضا والطباطبائي في مسألة النساء في تفاسيرهم

الملخص: قضية المرأة في ظل حركات التحديث التي ظهر تأثيرها في القرن التاسع عشر بدأت تحتل مكانة مهمة في العالم الإسلامي مجدداً بأبعادها المختلفة مثل: الحقوق الأساسية ووضعها الشرعي في المجتمع. ولا يزال هذا الموضوع يناقش من خلال القضايا نفسها في القرن الواحد والعشرين أيضاً. عبده (1849 - 1905) - رشيد رضا (1865-1935) والطباطبائي (1904-1981) قد ربطوا النظرة السلبية في العالم الإسلامي إلى المرأة بالابتعاد عن النصوص الأساسية. عبده ورشيد رضا أكدوا أن للمرأة قيمة في الإسلام وأن المرأة والرجل سويان من جهة الفطرة رغم الفوارق بينهما في المسؤوليات والأدوار الاجتماعية. وقد أقرّا بأن من

* Bu makāle, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu danışmanlığında yapılmakta olan "Çağdaş Dönem Sünni-Şii Tefsir Mukayesesi (Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ'nun el-Menâr Tefsiri ile Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'nin el-Mizân İsimli Tefsiri)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

الممكن وجود اختلافات بينهما في بعض الأمور مثل الإرث والشهادة حسب الأوضاع الاجتماعية والاقتصادية؛ لذا أوصيا المسلمين بالرجوع إلى القرآن والسنة النبوية الصحيحة والدين الخالص. بالرغم من أن الطباطبائي لم يخرج عن معتقدات الشيعة التقليدية في قضية المرأة فسرد الأفكار المهمة عن قيمة المرأة والمساواة بين المرأة والرجل وادعى أن قضية المرأة المتناولة كمشكلة منذ تاريخ البشرية، هي نتاج النظرة الذكورية والاختلافات الثقافية وليست من الدين الخالص. ولفت الانتباه إلى رقة مشاعر المرأة وكذلك إلى ضرورة عملها في مجالات محدودة في سوق العمل وأن وظيفتها الأساسية في الحياة هي الزواج والأمومة. في هذه المقالة قد تم تقييم قيمة المرأة والمساواة بين المرأة والرجل عبر دراسة تحليلية لمضمون كتب التفسير لعبد - رشيد رضا والطباطبائي. الكلمات المفتاحية: التفسير، المرأة، المساواة بين المرأة والرجل، عبده، رشيد رضا، الطباطبائي.

GİRİŞ

İnsan olmak, kadın ya da erkek olmaktan önce gelir. Bireyin insan tasavvuru, onun cinsiyet farklılığındaki düşüncesini de belirler. İslâm, önce insan vurgusu yapar. Pek çok ayet ve hadiste insanın, cinsiyetine, değerine ve sorumluluklarına vurgu yapılmadan önce onun en kıymetli varlık olarak yaratıldığına dikkat çekilmektedir. Daha sonra Allah'ın, insanı, kadın ve erkek olarak yarattığı, her ikisinin değeri, rolleri ve birbirlerine karşı sorumlulukları hatırlatılır.²

İlâhî kitaplarda ve peygamberlerin uygulamalarında kadın konusu bir sorun olarak görülmemiştir. İnsanların ilâhî hakikatlere uzaklaştıkları dönemlerde ya da bu dinî değerleri indî yorumları ve geleneksel anlayışları ile tahrif ettikleri zamanlarda kadın konusu bir sorun olarak konuşulmaya başlanmıştır.³

Bu makalede üç önemli düşünürün kadın konusundaki görüşleri; dinî referansları nasıl ele aldıkları, geleneksel ve kültürel anlayışlarını nasslara göre nasıl yorumladıkları ve sonuçta kadının değeri ve kadın-erkek eşitliği hakkındaki düşünceleri değerlendirilecektir. Çalışmada Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî'nin, başta tefsirleri olmak üzere konu ile ilgili yazdıkları diğer eserleri temel kaynak olarak ele alınacaktır. İslâm dünyası, Abduh-Reşid Rızâ ve Tabâtabâî dönemlerinde ciddi bir çöküş yaşamaktaydı. Çok yönlü bu sorunun yansıdığı alanlardan biriside kadın konusudur. Yazarlar, insanlık tarihinden Hz. Peygamber'in risâletine kadar ve batı toplumundaki kadın aleyhtarı uygulamaları eleştirel bir gözle ele almışlardır. Ardından, gelenek ve modernizm arasında sıkışmış Mısır-İran toplumları ile birlikte İslam dünyasındaki kadın sorununu dinî, siyasî, kültürel ve sosyal boyutu ile değerlendirmiş, Müslümanlar arasındaki problemlere

² Ayetler için bkz. et-Tîn 95/4; el-Bakara 2/30, 31; es-Sâd 38/71-72; el-İsrâ 17/70; el-Lokmân 31/20; en-Nahl 16/12; en-Nisâ 4/1; er-Rûm 30/21. Hadisler için bkz. Ahmet b. Hanbel, II, 39; Buhârî, "Cenâiz", 92; Tirmizî, "Et'ime", 44; Ebû Dâvûd, "Nüzûr", 16.

³ İbrahim Hilmi Karlı, *Kur'an Yorumlarında Kadın Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 220; Mehmed S. Hatipoğlu, "Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar", *İslâmiyât* 3/2 (2000): 9.

değınmişlerdir. Ancak İıran toplumunda kadının sosyal, siyasî ve dinî durumunu değerdendirmekten ziyade bu konuyu Batı ve İslam dünyasının genel şartları ile kıyas ederek değerdendirme yoluna gitmiştir.

I. Kadının Konumu ve Değeri

Kadın, yaratılışındaki naifliğı, zarafeti, annelik gibi yüce vasfı, aile müessesesinin teşekkülü ve devamındaki etkinliğı, yüklenmiş olduğı farklı rolleri ve erkek ile birlikte hayatını sürdürmesinde tamamlayıcı katkıları ile konuşulması gerekmektedir. Buna karşın kadının daha çok; örtünmesi, birden çok kadınla nikâh altında tutulması, şahitliğı, miras hakkı, sosyal kişiliğı ve toplumdan tecridi boyutu ile konuşulması talihsiz bir durum olarak değerdendirilmelidir. Şöyle ki; kadın aslında yaratan tarafından değil, âyetleri kişisel düşünceleri ile yorumlayan insanlar yüzünden böylesi bir muameleye tabi tutulup bir problemmiş gibi ele alınmıştır.⁴

XX. yüzyıl, Müslümanların siyasî, ilmî ve kültürel açıdan düşüş yaşadığı bir dönemdir. Müslümanlar, nasslarda ifade edilenin ve Hz. Peygamber'in uygulamalarının aksine kadınları toplum hayatında geri plana itmiş, bazı temel haklarından da mahrum ettikleri uygulamalara tabi tutmuşlardır. Abduh ve ekolü XIX. ve XX. yüzyılda İslâm dünyasında oluşturulmuş yanlış kadın anlayışını tashih etmek için görüşlerini serdetmişlerdir. Tabâtabâî ise, katı Şiî geleneklerine rağmen kadın konusunu eleştirel bakış açısı ile dile getiren ve Hz. Peygamber dönemine aykırı uygulamaların Müslümanların arasında da devam ettiğini ifade eden değerdendirmeler yapmıştır.⁵

A. Abduh ve Reşid Rızâ'nın Kadının Konumu ve Değeri Dair Görüşleri

Abduh, özgürlükler ve hürriyet düşüncesini izah ederken öncelikli olarak ele aldığı konulardan birisi de kadındır. O, kadının özgürleştirilmesi ve temel haklarını elde edebilmesi için ülkesinde ve bütün İslâm dünyasında görüşleri ile etkili olmuş bir düşünürdür.⁶

Abduh'a göre İslâm tarihinin ilk dönemi, kadınların tarihteki değerdelerinin en

⁴ Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, trc. Latif Boyacı Hüseyin Yılmaz, Üçüncü Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 189; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku Kadınlara Çağrı*, trc. Mehmet Çelen (Malatya: Nida Yayınları, 2008), 49.

⁵ Mehmet Akif Aydın, *Kadın, Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 93.

⁶ Huriye Tefvik Mücahid, *Fârâbî'den Abduh'a Siyasî Düşünce* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 199.

zirvede olduğu dönemlerdir. Onlar erkeklerle omuz omuza Müslümanların kalkınması için çalışmışlardır. İslâm'ın bu uygulaması ile Hz. Peygamber; savaş, ev hayatı, sosyal ve kültürel hayat başta olmak üzere kadın ve erkeğe kendi rollerini icra edecek sorumluluklar vermiştir.⁷ Nitekim Hz. Peygamber'in çabaları, kadının dindeki konumu ve toplumdaki rolü konusunda oluşturduğu ideal ilk örnek, kadın meselesine nasıl yaklaşacağımız konusundaki açık beyanları, hatta anlayış ve uygulama noktasındaki olası bozulma ve tahriflere dair ikaz içerikli hadisleri hepimizin dikkatini çekmektedir.⁸

Gerek İslâm öncesi semavî dinlerde, gerek beşerî inançlarda, gerekse seküler toplumlarda; kadının insan olup olmadığı, erkek ile mukayesesi, değeri, ailede ve toplumdaki rolü gibi konular konuşulurken,⁹ ilginç olan, Müslümanların da kadın konusunu aynı çerçevede tartışmalarıdır. Oysa İslâm'da kadın konusunu, İslâm'ın ana kaynaklarında ifade edilen; konumu ve değeriyle birlikte, Müslümanların geçmişten tevarüs ettikleri alışkanlık/töre/gelenekleri ve yaşadıkları çağın popüler kadın anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü kadının Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerindeki¹⁰ yeri ile Hz. Peygamber'den sonraki süreçte¹¹ sosyal ve ekonomik hayattaki konumu ve değeri çok farklı bir hal almış ve bu anlayış günümüze kadar da süregelmiştir.¹²

Abduh, kadın sorununun çözümünün eğitime dayandığını düşünmektedir. Kadın için yapılacak öncelikli iş, Müslüman kadının eğitimine yönelik olarak, İslâm dünyasında kadınların yaşantılarını etkileyecek âdet ve şartların ıslah edilmesidir. Çünkü kadınların sosyal ve manevî açıdan bu kadar geri planda olmalarının tek nedeni, şeriatın asıl maksadının görmezden gelinmesi ve kadının eğitiminin ihmal edilmesi nedeniyle ortaya çıkan yanlış uygulamalardır.¹³ Bundan dolayı kadın, çok

⁷ Muhammed Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Kahire: Dâru'l Menâr, 1947), 5: 58.

⁸ Müslim, "Birr", 152; "Salât", 136; "Hayız", 62.

⁹ Ömer Faruk Harman, *Kadın, Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 85-86.

¹⁰ Abduh, Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 58; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku Kadınlara Çağrı* (Malatya: Nida Yayınları, 2008), 25-27.

¹¹ İbn Ömer bu düşüncenin devam ettiğini şöyle belirtir: Biz Hz. Peygamber zamanında hakkımızda bir vahiy inmesinden korktuğumuz için kadınlara kelam etmekten, haklarını çiğnemekten ve onlara sert davranmaktan sakınırdık. Fakat Hz. Peygamber vefat edince biz de onlara çok sözler söyledik ve onlara karşı kusurumuz arttı. Buhârî, "Nikâh", 81.

¹² Aydın, *Kadın*, 87.

¹³ Osman Emin, "Mısır'da Rönesans: Muhammed Abduh ve Okulu", *İslâm Düşünce Tarihi*, ed. M.M. Şerif, trc. İhsan Durdu (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), IV: 306.

sıkı bir eğitim ve öğretimden geçirilmelidir. Bu yapılmazsa ne iyi bir anne ne de fazilet toplumunun iyi bir üyesi olabilir. Çünkü İslâm, kadınları da erkekler gibi yükümlü kılmıştır. O halde yükümlülüğü eşit olanların öğrenimlerinin de eşit olması gereklidir.¹⁴ Erkeklerin, kadınları meta olarak görmeleri, kadınların toplumdan izole edilmek suretiyle kendi hallerine bırakılması, kadınların kendilerini ve eğitimlerini ihmal etmelerine ve mevcut sıkıntıların yaşanmasına sebebiyet vermektedir.¹⁵

Abduh'a göre, bu yanlış uygulamalar neticesinde çocuklarını eğitmek gibi toplumsal hayatın en ağır ve önemli görevlerinden birini üstlenmiş bulunan kadın, eğitimden ve sosyal hayattan geri bırakılmış ve ihmal edilmiştir. Kur'an'daki, "وَلَهُنَّ" *“مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ”* *“(Örf/Adalet ölçülerine göre, erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi), aynı şekilde kadınların da erkekler üzerinde hakları bulunmaktadır.”*¹⁶ âyeti kadınların bütün haklarında erkeklerle eşit olduğunu hatırlatmaktadır. Abduh, ayetteki "مِثْلُ" kelimesinin/kavramının maddî şeyler üzerine mülâhaza edilmesi durumunda kapsamının daralacağını, oysa bu kavramın maddî ve manevî bütün hakları kapsadığını belirtmektedir. Örneğin, evlilikte karı ile koca için fiziki görünüş, his, şuur ve akıl noktasında birbirlerinin benzeri ve dengi oldukları o kadar da önemli değildir. Asıl olan evlilik hayatının başlangıcından itibaren eşlerden birinin diğerine tahakküm etmemesi, bilâkis karşılıklı rıza, saygı, sevgi ve sorumlulukların yerine getirilmesidir.¹⁷ Ancak aşağıda ifade edileceği üzere Abduh, kadın konusundaki bu eşitlikçi bakış açısını hayatın bütün alanlarını kapsayıcı şekilde sürdürmemektedir. Kadının, temel hakları hususunda eşit olduğunu ifade etmekle birlikte, erkeğin yaratılış olarak daha güçlü ve zarif, bazı sorumlulukları yüklenme hususunda da öncelikli olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki erkeğin fiziksel olarak daha güçlü olduğu müsellem bir durum iken, Abduh'un kabulünün aksine kadının da fiziksel olarak erkekten daha zarif olduğu aşikârdır.

Abduh'a göre İslâm, kadına hiçbir dinin ve toplumun vermediği değeri vermiştir. İslâm'ı eleştiren Batı toplumu da bu konuda her açıdan Müslümanlardan daha sorunlu bir durumdadır. Batıda yazılı kanunlarda bile kadınların değersiz

¹⁴ Reşid Rızâ, *Gerçek İslâm'da Birlik*, trc. Hayrettin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 122.

¹⁵ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 375.

¹⁶ el-Bakara 2/228.

¹⁷ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 377; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 45.

olduğu ve bazı haklarının önemsenmediği varlığını korumaktadır.¹⁸ Oysa Kur'an, hitap cümlelerinde bile kadınlara özel ifadeler kullanmaktadır. Bununla birlikte bir sûreye "Nisâ (Kadınlar)" adını vererek,¹⁹ Kur'an'da kadınların konumuna ciddi/önemli vurgular yapmaktadır.²⁰

Abduh, kadının duygu, sevgi ve çekicilik yönüne işaret ederek, erkeklerin, hayatlarının tamamında bu cazibenin etkisinde kaldıklarını ifade etmektedir. Örneğin, bir erkeğin kadın için yapamayacağı şey ve harcamaktan geri duracağı en ufak bir maddî imkânı bulunmaz. Buna karşılık sevgisini gösterme, yuvasına hâkim olma ve malını muhafaza etme konularında kadınlar erkeklere nazaran daha dirayetli ve daha güçlüdürler.²¹ Abduh'a göre erkeğin kadına olan sevgisi, kadının erkeğe olan sevgisinden daha güçlüdür. Çünkü erkekte nesli devam ettirme hassasiyeti ve cinsel aktiflik daha baskındır. Ayrıca erkek, ömrü boyunca neslin devamı hususunda hazır iken, kadın adet hali ve menopoz dönemlerinde neslin devamına vasıta olma özelliğine ara vermektedir. Ancak Abduh, erkeğin, fiziksel olarak kadınlardan daha mükemmel ve daha güzel olduğunu iddia etmektedir. Bu da Allah'ın tüm canlılarda erkek cinsine vermiş olduğu özelliğinden dolayıdır.²² Burada Abduh'un düşünceleri, kadın erkek üstünlüğünü ifade etme anlayışı ile değil, kadın ve erkeğin ruhsal ve fiziksel yapısını izah etme bağlamında anlaşılabilir.

Abduh'a göre kadının insan olup olmadığını, erkeğin emrine verilmiş bir varlık olduğunu, dinî sorumluluğunun olmadığını konuşan toplumlar, İslâm'ın kadın anlayışına asla dil uzatamazlar. Ona göre Batılıların, "Kadın Hakları" gibi süslü cümlelerle kadınları savunmaları ne kadar köksüz ve samimiyetsiz olduklarını göstermektedir. Zira pek çok Batı toplumunun gerek beşerî yasalarında, gerekse gelenek ve âdetlerinde, kadın erkekten daha arka planda kalmakta, erkek ise üstün bir varlık kabul edilmektedir.²³ Bundan dolayı Batılıların İslâm'ın kadın algısına yönelik eleştirileri gerçekte İslâm'dan değil, Müslümanların uygulamalarına dair ortaya çıkan olumsuz görüntülerinden ileri gelmektedir.²⁴ Öte

¹⁸ Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 37-45.

¹⁹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 377.

²⁰ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 11: 283.

²¹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 240-1.

²² Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 241.

²³ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 306.

²⁴ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 306.

yandan bazı Müslüman kesimler Abduh'u, Mısır'da daha sonra ortaya çıkan feminist kadın örgütlerine ilham kaynağı olmakla²⁵ itham etseler de, bu görüşleri Abduh'un Batı dünyasında ve Müslüman toplumlarda bozulan kadın anlayışına dair özeleştirilerini yanlış yorumladıklarını göstermektedir. Çünkü kadın haklarını savunmak ile toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma ve eşitlik sağlama amacını güden feminizm²⁶ aynı şey değildir.

Reşid Rızâ pek çok konuda olduğu gibi kadın hususunda da Abduh ile benzer görüşlere sahip bir düşünürdür. "Hukuku'n-Nisâ Fi'l-İslâm Nidâun Li'l-Cinsi'l-Latif"²⁷ ismi ile yazdığı müstakil eserde Müslüman kadınlara çağrı söylemi ile kadın konusunu ele almış, görüşlerini izah ederken Abduh ile mukayese etmeyi ve onaylatmayı da ihmal etmemiştir.

Reşid Rızâ'ya göre kadın ile erkek aynı özden yaratılmış iki varlıktır.²⁸ İmânî konularda erkekle aynıdır.²⁹ Ahirette mükâfat ve ceza olarak erkekle eşittir.³⁰ Dinin esasları olan sosyal ve siyasî konularda da erkelerle ortaktır. Kadın, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i 'anil münker sorumluluğuna sahiptir. Eğitim öğretim hakkı ve eğitim verme konusunda özgürdür.³¹ Kadın, meşru zeminde mülk edinme hakkına sahip olduğu gibi tasarrufta bulunma yetkisine de sahiptir.³² Evlilik hukuku, nikâh velayeti ve evleneceği kişiyi seçme hususunda tercihini kendisi yapar. Eşler arasında iş taksimi ve fitrî gereklilik esastır. Evin reisi erkektir fakat bu rol zülüm ve tahakküme değil, şûraya dayanır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki derecesi³³ reisliktir. Bu riyâset, maruf ve bildirilen ölçüler dâhilinde kadınları himaye etmek, sahiplik edip yönetmektir.³⁴

Abduh'un batı toplumundaki kadın algısına dair eleştirilerine Reşid Rızâ'da katılmaktadır. Ona göre Batı'da kadın eğitilmiş, sosyal hayata katılmış, hayatın

²⁵ Amir A.N. - A.O. Shuriya - A.F. İsmail, "Muhammed Abduh'un Moderniteye Katkısı", *Birey ve Toplum*, 3/6 (2013), 233-234.

²⁶ Şükrü Halûk Akalın, *Türkçe Sözlük*, 11. bsk. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 859.

²⁷ Bu eser, Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku Kadınlara Çağrı* (Malatya: Nida Yayınları, 2008). adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmamızda da Türkçe nüshası dikkate alınmıştır.

²⁸ en-Nisâ 4/1; el-A'raf 7/189; en-Nahl 16/72.

²⁹ el-Mümtehine 60/10; el-Ahzâb 33/58; el-Burûc 85/10; Muhammed 47/19.

³⁰ en-Nahl 16/97; el-Mü'min 40/40; el-Nisâ 4/123; Âl-i İmrân 3/19.

³¹ Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 17-29.

³² Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 28.

³³ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/34.

³⁴ Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 33.

öznesi haline getirilmiştir. Bu çaba Avrupa'nın sosyo-ekonomik gelişmesi ve medenî hayatlarının yükselmesine de büyük katkı sağlamıştır. Fakat pragmatist beklentilerle şekillendirilen bu rol, kadına gerçek değerini verme hususunda yeterli olmamıştır.³⁵ Şüphe yok ki, kadının hak ettiği değeri bulması ve mükemmelliğe ulaşması İslâm'la mümkün olmuştur.³⁶ Çünkü Batı, kadını eğitip onu öne almakla birlikte, kadına İslâm'ın verdiği değeri veremeyince, kadın, erkeklerin ve ticarî hayatın metana dönüşmüş ve Avrupa ülkelerinin pek çoğunda, özellikle Fransa'da nüfus dengeleri alt üst olmuştur.³⁷ İslâm'da ise kadın hem evinin hanımı, çocuklarının annesi hem de kendisine uygun ortamlarda çalışma hayatında yer bulan, bununla birlikte asıl yaratılış gerekçesinden uzaklaşmadan rollerini yerine getiren bir pozisyona sahiptir. Ancak kadın konusunda dinî referanslarımız belli olduğu halde son dönemde Müslümanlar kadın sorununu çözüme konusunda ilerleyememiştir. Modern dönemde Batı'dan etkilenen Müslüman kadın, evlenmekten, çocuk yapmaktan ve eş olmaktan imtina eden bir anlayışa bürünmüş, hem toplumun demografik yapısının olumsuz etkilenmesine hem de Allah'ın kadında yarattığı naif ve zarif duygusal yönüne hanel getirmeye başlamıştır.³⁸

B. Tabâtabâî'ye Göre Kadının Konumu ve Değeri

Tabâtabâî, insanlık tarihinde daima sorun olarak öne sürülen kadın meselesini sadece İslâm üzerinden değil, ilkel dönemler, İslâm öncesi, Batı dünyası ve içerisinde bulunulan çağ da dikkate alınarak değerlendirmek gerektiğini ifade etmektedir.³⁹

Ona göre ilkel toplumlarda kadın, kendisine değer verilmeyen, "hak" konusu dile getirilemeyen, kendinden hem cinsellik hem de güç ve işlevselliği açısından faydalanılan bir varlıktı.⁴⁰ Öyle ki; kadın kısmen miras edinebilir ve kendi istediği işlerde çalışabilir olmakla birlikte onur ve izzetine yönelik hakları elinde değildi. Kadın, ortaklaşa bir meta gibi erkekler tarafından kullanılan ve kendisinden faydalanılan bir eşya konumundaydı. Bu husus, özellikle Çin, Hindistan, eski Mısır

³⁵ Reşid Rızâ, *Muhammedî Vahiy*, trc. Salih Özer (Ankara: Fecr Yayınları, 1991), 334; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 16.

³⁶ Reşid Rızâ, *Hilafet En Büyük Önderlik*, trc. Mehmet Çelen, I. Baskı (İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri, 2010), 179.

³⁷ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 306.

³⁸ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 306; Reşid Rızâ, *Muhammedî Vahiy*, 337.

³⁹ Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın* (İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018), 119-120.

⁴⁰ Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fi tefsîr'il-Kur'ân* (Menşurat-ü Cemaati'l-Müderresin fi Havzati'l-İlmiyyeti fi Kısmi'l-Mukaddeseti, t.y.), 2: 261-263.

ve İran coğrafyaları için yaygın bir anlayıştı.⁴¹ Aynı şekilde, kanunlar üzere yaşayan, insan hak ve hürriyetlerini ilk ihdas eden ülkeler olarak bilinen Roma ve Yunan gibi toplumlarda da kadın hakları hususunda ciddi zafiyetler görülmekteydi.⁴² Erkeğin ailede tapılması gereken bir kişi olarak algılandığı bu toplumlarda kadın, özgürlüğü olmayan, erkeğin uydusu ve esiri olmuş bir varlık konumundaydı.⁴³

Tabâtabâî'ye göre tahrif edilmiş semavî dinlere mensup insanlar arasında ve putperest toplumlarda kadın, "yaratık," "erkeğin hizmetçisi" ve "insanlıktan nasibi olmayan varlık" şeklinde nitelendirmelerle tahkir edilmekteydi.⁴⁴ Zira tarihin tüm evrelerinde ve dünyanın bütün bölgelerinde kadın denilince; akılsız, alçak, esir, ezik ve zelil bir varlık akla gelmekteydi. Öyle ki; kadın o dönemlerde, kendi dünyasında bir şahsiyet tasavvuru aklına getiremiyor, yaşadığı toplumlarca reva görülen değersizleştirme yanında, üzerine yüklenen ağır işler nedeniyle ikincil ve bastırılmış bir yaşam biçimine maruz bırakılıyordu.⁴⁵

Tabâtabâî'ye göre Tevrat ve İncil'e bakıldığında Tevrat'ta yer alan kırık dökük bazı tavsiyeler ve Hz. İsa'nın, kadının önemi ve değerine yönelik direktifleri haricinde; kadının değerine, kadın-erkek eşitliğine ve kadının durumunu iyileştirmeye yönelik ele alınıp değerlendirilebilecek en ufak bir sahih metin, olumlu örnek ve uygulama görülmemektedir.⁴⁶

Arap toplumunda da durum bundan daha iyi bir durumda değildi. Zira Araplar, kendi dönemlerindeki medeniyetlerin etkisi ile kadını bir meta olarak kullanıyor, kadınlığından ve gücünden faydalandıkları, miras edinme hakkı tanımadıkları bir varlık olarak değerlendiriyorlardı.⁴⁷ Kız çocuğu sahibi olmak, utanılacak bir durum olduğu için doğan kız çocukları diri diri toprağa gömülüyordu.⁴⁸ Bu acımasız geleneği ilk başlatan Temîm oğulları olmuştu. Şöyle ki; Temîm oğulları, Nu'mân b. Münzir oğulları ile giriştikleri savaş sonrası tutsak

⁴¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 263-264; Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 110.

⁴² Harman, *Kadın*, 83.

⁴³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 264-265.

⁴⁴ Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *İslâm ve Çağdaş İnsan*, trc. Mustafa Yalçın (İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018), 144; Allâme Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi* (İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2008), 95.

⁴⁵ Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi*, 96.

⁴⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 269; Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 12: 341.

⁴⁷ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 23.

⁴⁸ İlgili ayetler için bk., el-En'âm 6/137,151; en-Nahl 16/58-59; el-İsrâ 17/31; et-Tekvîr 81/8-9.

edinilen kız çocuklarını diri diri toprağa gömmüş, bu ilkel davranış sonraki süreçte toplumda bir gelenek haline almıştır.⁴⁹ Bu durum, İslâm'ın aydınlık nuru insanlığın üzerine yayılana kadar devam etmiştir.⁵⁰

Tabâtabâî'ye göre ise İslâm, kadının da erkek gibi bir kimliğinin olduğunu öncelikli olarak ilan etti. İnsanların eşit olduğunu⁵¹ ve ayırt edici unsurun "takva" olduğunu vurguladı.⁵² İslâm gelince kadını akrabalık statüsüne yükseltti. Bununla ilgili bazı hakları da kadına sundu. Kız evladının çocuklarını da kişinin kendi çocuklarının kapsamına aldı.⁵³ Bu vurgu ile insanın soyunun erkek tarafından devam edebildiği gibi kadın tarafından da devam edebileceğini ortaya koydu.⁵⁴ Tabâtabâî, Hz. Peygamber'in soyunun kızı Hz. Fâtıma ile devam etmesi ve Hz. Fâtıma'nın Ehl-i beytten olması nedeniyle bu hususa özel vurgu yapmaktadır. Çünkü mensup olduğu Şîa mezhebine göre, Hz. Peygamber'in kızı, damadı ve çocukları Ehl-i beytten olup özel bir önem arz etmektedirler.

İslâm, önceden ürkekçe dillendirilmeye çalışılan ya da ifade edilmeyen hakları hususunda, kadının da erkek gibi çalışmasının karşılığını alacağını,⁵⁵ amel-i sâlih işleminin önemini,⁵⁶ Allah'a karşı sorumlu olduğunu,⁵⁷ mirastan pay alacağını,⁵⁸ şahitliğini⁵⁹ ve boşama hukukunda söz sahibi olmasını kabul etti.⁶⁰ Ayrıca diri diri toprağa gömülmesinin yasaklanması⁶¹ gibi vurgularla kadına gerçek değerini

⁴⁹ Alî Cevâd, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm* (Câmiatü Bağdâd, 1993), 5: 88-94; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yayınları, 1991), 1: 100; Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Mars T. ve S. A. Ş. Matbaası, 1957), 123; Ebû'l-Al'â Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlam ve Tefsiri*, II (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 1: 598-599; Abduh, Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 8: 124-125. İlgili kaynaklarda görüldüğü üzere kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek Arap toplumunda bir gelenektir. Ancak Süleyman Ateş, bu uygulamanın Araplara başka milletlerden geldiğini, gelenek olmayıp nadiren/istisnai olarak uygulanan bir durum olduğunu ifade etmektedir. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 3: 240.

⁵⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 261-267.

⁵¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 264.

⁵² Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 183.

⁵³ en-Nisâ 4/7, 11, 23, 24.

⁵⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 7: 263.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/195.

⁵⁶ en-Nisâ 4/32.

⁵⁷ en-Nahl 16/97; el-Mü'min 40/40; en-Nisâ 4/24.

⁵⁸ en-Nisâ 4/11.

⁵⁹ el-Bakara 2/282.

⁶⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 19: 312-328.

⁶¹ en-Nahl 16/58-59; et-Tekvîr 81/8-9.

vermiş oldu.⁶² Kadınlara ve erkeklere hak ve sorumluluk anlamında eşit haklar yükleyip, Kur'an'da kadınların gerçek konumuna etkileyici vurgular yaptı.⁶³

Tabâtabâî'ye göre insanlığın üzerine doğan İslâm güneşi ile birlikte kadın, gerçek bir insan olduğunu, erkek gibi toplumun bir kesimini oluşturan, toplumsal haklara sahip, bu haklara ilaveten kanunî ve resmî yakınlıklarının da olduğunu öğrendi. İslâm, erkek çocuğun evlat olması gibi kız çocuklarının da evlat olduğunu, kadının fikir özgürlüğüne ve çalışma salahiyetine, özel mülkiyet edinme hakkına sahip olduğuna, erkeğin kadına baskı yapma ve hâkimiyeti altına alma hakkının olmadığına ve kadının dinî ve manevî bir şahsiyetinin olduğuna özellikle vurgu yaptı.⁶⁴

Batılıların propagandaları ve afili yaşam biçimleri Müslümanları cezbetmiş, Müslümanlar dinî hükümlerin ve geleneksel kuralların bugünkü dünyaya uygulanamayacağı, Müslümanların da dünyanın beğenisini kazanacak kanunlara ihtiyacı olduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıca Müslümanların kendi aralarındaki dâhili çekişmeler, ihtilaflar ve yöneticilerin ihtiras ve bencillikleri yüzünden düşünce özgürlüğünü kaybedilmiş, bu durum kadın konusuna da yansımıştır. Temel kaynaklarımızdaki pozisyonu ile reel hayattaki varlığı arasına sıkıştırılan kadın, pek çok hakkından erkek egemen kültür ve yukarıdaki gerekçeler nedeniyle mahrum kalmıştır.⁶⁵

Tabâtabâî, çağdaş dönemde de kadının İslâm ile birlikte elde ettiği kazanımları kaybetmeye yüz tuttuğunu iddia etmektedir. İslâm ülkelerinde de aile yuvası her geçen gün zarar görmekte, kadınların çalışma hayatına katılma, ekonomik özgürlük kazanma hırsı ile çocuk, eş ve aile sorumluluklarını ihmal ettikleri görülmektedir. Kadınlara, kısa vadede elde ettiği maddî kazanımlar ve bunun refahını yaşadığı konformist bir hayat cezbedici görünmektedir. Ancak uzun vadede bunun hem kadının fizikî-ruhî hem de ailevî ve toplumsal rolüne ciddi zararlar verdiği aşikârdır.⁶⁶ Abduh ve Reşid Rızâ gibi Tabâtabâî de kadının toplumda; iş hayatında belli alanlarda sorumluluk almasıyla birlikte, annelik ve eş olma rollerini ötelememesini istemektedir.

⁶² Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 270-271.

⁶³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 183.

⁶⁴ Tabâtabâî, *İslam Sosyolojisi*, 97-98; Tabâtabâî, *İslam'da Kadın*, 119.

⁶⁵ Tabâtabâî, *İslam'da Kadın*, 115-116.

⁶⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 353; Tabâtabâî, *İslâm ve Çağdaş İnsan*, 144.

Tabâtabâî, kadının pratik hayatta erkek ile her alanda yarışmak yerine, yüzünün daha çok aileye ve çocuğa dönük olmasını, insanlığın yaratılış gerekçesine ve bu düzenin devam etmesine yönelik daha elzem görmektedir. Hatta kadının devlet yönetimi, cihat/savaş ve yargıda görevlendirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁷ Ancak ona göre zahirde kadına kısıtlama getirilmiş gibi algılanabilecek bu durumlara karşın İslâm, kadını koruma ve saygınlığını artırma gibi ilave hak ve faziletlerle kadını onurlandırmaktadır. Örneğin, İslâm'ın ilk döneminde eşsiz bir şekilde uygulanan emirleri, yasakları, erkeklerin ve kadınların aile ve sosyal hayattaki rolleri, toplum hayatındaki sorumlulukları dikkate alındığında insanları bütün bu rol ve sorumluluklarını yerine getirmeye sevk eden temel sâiklerin takva ve ahireti dünyaya tercih etmeleri olduğunu görüleceğini belirtmektedir.⁶⁸

İslâm, insanı değerlendirmede takvayı temel ölçüt olarak belirlemiştir. Bundan dolayı takva ehli bir kadın takva sahibi olmayan yüzlerce erkekten, insanların ve Allah'ın nezdinde çok daha değerli olabilir.⁶⁹ Kadın ve erkeğin toplumda yüklenmiş oldukları rolleri, cinsiyetlerinden daha öne çıkmaktadır. Şöyle ki erkek, güçlü fizik ve düşünce yapısı; kadın ise nezaketi, letafeti ve duygusallığı ile kendilerine özgün görevlerini icra etmelidirler.⁷⁰

Tabâtabâî'ye göre kadın, narin, zarif, ince duygu ve heyecanlarla donatılmıştır. Kadın deyince sevgi, şefkat, gönüllere rahatlık verme, acıma, nesli çoğaltmada zorluklara katlanma, hamilelik ve doğum döneminde ciddi sıkıntılara göğüs germe, büyütme ve terbiyede erkekten daha kararlı oluşu gibi hususlar akla gelmektedir. Bu konularda kadın erkekten üstündür. O zaman bu düzen, Allah'ın kâinata koymuş olduğu ve kadın-erkek üzerine bina ettiği, adalet ile ayakta tuttuğu iki donatım şeklidir. Allah'ın kadına yüklemiş olduğu, "erkeğin sükûn bulması, sevginin ve merhametin membaı olması"⁷¹ rolü ile kadın ve erkek, insan toplumunun iki rüknü ve asıl unsurlarıdır.⁷² Her iki cinsin Allah karşısındaki konumu, kulluğu, keramet ve yücelik anlamındaki üstünlüğü ve bunun sonucunda karşılaşacağı mükâfat ise tamamı ile takva ve Allah'a karşı sorumluluğuna bağlıdır.⁷³

⁶⁷ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 129-130.

⁶⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 353.

⁶⁹ Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi*, 69.

⁷⁰ Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi*, 90.

⁷¹ er-Rum 30/21.

⁷² Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 217.

⁷³ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 217.

Tabâtabâî'ye göre nikâh, Allah'ın tabiattaki düzene koyduğu temel amaçlardan biridir. Kadının evliliğinin temel gayesi, çocuk doğurma ve çocuk büyütmedir. Şehveti teskin etmek, kazanç sağlamak, yemek-içmek, ev eşyası ve ev idaresi gibi hayata yönelik faaliyetler ise nesli çoğaltma gayesinin dışında kalan hârici unsurlardır. Kadının yaratılış gayesinde bu asıl unsur vardır. Son yüzyılda yayılan ve kadının evden çıkması, çalışma hayatına aktif rol alması, evlenmeye soğuk bakması ya da evlendiği halde çocuk yapmayı yapsa da çocuğuna aktif annelik yapmaması anlayışı, tabiatın temel düzenine müdahaledir. Çocukların ana kucağında değil de yuvalarda büyümeye terkedilmesi, tabiata ve insanın fitratının aksine bir durumdur.⁷⁴

Kadının anneliği ve evdeki sorumluluğu, onun değerine konu edilmemelidir. Çalışma isteği ve sosyalleşme hayali ile bu durum birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü insanlığın genelinde görülen bozulma, insanlığı saran ve tehdit eden düşüş ve başına gelen pek çok musibetin kökeninde aile müessesinin ve evlilik olayına yansıyan bozuk bakış açısının sebep olduğu aşikârdır.⁷⁵ Evlilik ve çocuk yetiştirme alanında baş gösteren sorunların temel sebepleri sınırsız özgürlük, başıboşluk ve umursamazlıktır. Çünkü bu anlayışın sonucunda insanların şefkat, merhamet, iffet, hayâ ve alçak gönüllülük duyguları çocukluğundan itibaren ömrünün sonuna kadar dumura uğramaktadır.⁷⁶ Yani kadının çalışması ya da çalışmaması onun değeri ile ilişkilendirilmemelidir.

Tabâtabâî, İran'ın yerel dinamiklerinde özellikle devrimden sonra tartışılan kadın konularına değinmemekte, konuyu sadece Kur'an, sünnet, genel anlamda İslâm dünyası ve Batı'da kadın olgusu çerçevesinde⁷⁷ mukayese ederek ele almaktadır. Hâlbuki İran'ın önde gelen pek çok yazar ve düşünce adamı mevcut kadın anlayışının İran'da geleneksel mirasın esiri edilmek sureti ile yazılı bir anayasa olmamasına rağmen kanun gibi uygulanmaya çalışıldığını ifade etmektedirler.⁷⁸ Ali Şerîatî (1933-1977), Abdülkerim Süruş ve Mecid Muhammedî gibi İran'lı aydınlar, bu konuyu dinî kaynaklar ve hayatın içindeki uygulamaları mukayesesini ile ciddiyetle sorgularken⁷⁹ Tabâtabâî, kendi toplumundaki bu

⁷⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 180.

⁷⁵ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 49-54.

⁷⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 180.

⁷⁷ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 43-46.

⁷⁸ Cihan Aktaş, *İran'da Siyah Yorgunluğu, İslâmiyât* 3/2 (2000): 19.

⁷⁹ Aktaş, *İran'da Siyah Yorgunluğu*, 38-40.

konulara eserlerinde fazla girmemektedir.

II. Kadın Erkek Eşitliği: Kadına İnsanı, Dinî ve Medenî Hakların Verilmesi

Kadın gerek dinî gerek tarihî referanslarımızda, ailenin temel iki bireyinden biri, erkek ile birbirini tamamlayan unsur, çocuklarla ve diğer aile bireyleriyle iletişimde köprü olan bir değerdir. Hz. Peygamber'in sünnetinde ise; hayatın içinde, talepleri ve ihtiyaçları dikkate alınan, haklarının gözetilmesi, iyi insan ve Müslüman olması için çabalanan bir birey, annelik vasfı ile cennetin ayakları altına serildiği ve erkek ile hayatı birlikte paylaşandır.

A. Abduh ve Reşid Rızâ'ya Göre Kadın-Erkek Eşitliği

Abduh ve Reşid Rızâ'ya göre insana üstünlük sağlayan meziyet, fitrî ve kesbî olarak ikiye ayrılır. Fitrî olan üstünlükte erkek kadından daha güçlü, mükemmel ve güzeldir. Ancak buradaki güzellik yaratılıştaki eksiksizliğe ve mükemmelliğe dayanır. Kesbî olanda da erkeğin yaratılışı kadına göre daha öndedir. Erkekler kazanmaya, icat etmeye, aile sorumluluklarını yerine getirmeye, himaye etmeye ve yöneticilik yapmaya daha uygundur. Hatta Reşid Rızâ, erkeklerin bu yönü dikkate alınarak nikâh akdinde tercih ve eşini boşama salahiyetinin erkeklere verildiğini iddia etmektedir.⁸⁰

Ancak Abduh'a göre fitrî ve kesbî farklılık kadın-erkek ilişkisinde kadının, erkeğe mutlak itaat etmesini zorunlu kıldığı anlamına gelmemektedir. Bu durum, karşılıklı haklara bağlıdır. Çocukların sorumluluğu da sadece babaya değil, her ikisinedir. Dinin, örfün ve birlikteliğin şartları gereği, her topluluğun reise ihtiyacı vardır. Ailenin reisi evin erkeğidir. Ailede erkeğin rolünün de bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir.⁸¹ Kur'an'da ceza, mükâfat, iş ve amel konusunda kadın ve erkeklerin eşit olduklarının bildirilmesi,⁸² kadın ve erkeğin Allah katında eşit varlıklar olduklarının açıkça ifade edildiği anlamına gelmektedir. İnsan olmaları bakımından kadın ile erkek arasında herhangi bir fark yoktur.⁸³

İslâm'da kadının mirası ve şahitliği, kadın-erkek eşitliği çerçevesinde tartışma konusu yapılmıştır. Ancak Abduh, kadın ile erkeğin arasında rollerinde ve

⁸⁰ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 69-70; Reşid Rızâ, *Muhammedî Vahiy*, 341; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 152-155.

⁸¹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 380.

⁸² Âl-i İmrân 3/195.

⁸³ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 305.

sorumluluklarında bir farklılığın olduğunu ifade etmektedir. Ona göre tarihsel süreçte mükellefiyeti daha farklı olan erkek, kadının yapamadığı bazı işleri de yapınca mirastan daha çok pay alması da doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir.⁸⁴ Örneğin, Kur'an'da kadınların miras hakkını ifade eden ayetin lafzında, “لِلذَّكَرِ مِثْلُ مَثَلِ الْأُنثِيَّاتِ / Erkeğin miras payı, kadının alacağı payın iki katıdır.”⁸⁵ “kadının erkeğin payının yarısını alması” değil de “erkeğin, kadının alacağı payın iki katını alması” şeklinde ifade edilmesi önemlidir. Çünkü İslâm, o dönemde kadın için asla söz konusu edilmeyen mirası, mutlak anlamda kadının da alacağını, fakat erkeğin; toplumsal rolü, hayata dair sorumluluğu gereği kadının payının iki katını alacağı şeklinde ihdas etmiştir. Bu üslup o gün için kadına bir hakkın verilmesi noktasında devrim niteliği taşıyan bir ifadedir.⁸⁶ Abduh, erkeğe iki misli pay verilmesinin gereğini ve hikmetini, erkeğin sorumluluğu ve rolü ile izah etmektedir. Bununla birlikte Reşid Rızâ, erkeğe iki misli pay verilmesini kadının aklî melekesindeki zayıflık veya harcamaya olan düşkünlüğü nedeniyle sefihçe yapacağı harcamalara bağlayarak izah eden müfessirleri, ayetin tefsirini çirkin ve hoş olmayan bir illet ile izah etmekle suçlamaktadır.⁸⁷

Kadın-erkek eşitliği konusunda ele alınan bir başka husus da Hz. Havva'nın nasıl yaratıldığıdır. Abduh, “وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا / Aynı özden eşini yaratan”⁸⁸ ifadesinden, “Kadın erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır.” yargısını çıkararak yaklaşımlardan⁸⁹ farklı düşünmektedir. Ona göre Kur'an'da Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in eğri kaburga kemiğinden yaratıldığına dair herhangi bir ifade yoktur.⁹⁰ Ayetteki bazı kelimelerin yapısı ve kullanım şekli de buna işaret etmektedir. Örneğin, “رِجَالًا” ve “وَبَنَاتٍ” kelimelerini nekre kullanmak suretiyle türlerin çokluğuna, “مِنْهُمَا” kelimesindeki “iki” den maksadın da Âdem ve Havva

⁸⁴ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 306-7.

⁸⁵ en-Nisâ 4/11.

⁸⁶ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 504-6.

⁸⁷ Abduh, Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 406; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 28-30.

⁸⁸ en-Nisâ 4/1.

⁸⁹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmet Muhammed Şakir (Müessesetü'r-Risale, 2000), 7: 515; Ebü'l-Fidâ, İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Thk. Sâmî İbn Muhammed Selame (Dâru Tayyibe, 1999), 2: 206; Muhammed Tâhir, İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr tahrîru ma'ne'l-sedîd ve tenvîru akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd* (Tunus: Dâru'd-Tunusiyye, 1984), 4: 215-216; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Bezzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1418), 2: 58.

⁹⁰ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 279.

olmadığına açık delil vardır. İfadedeki “مُنْهَمَا” ile kastedilen “çift” demektir. Bu açıklama ile “Havva Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştır.” şeklinde Tevrat’ın Tekvin bölümünde geçen bir yorumu alıp İslâm’ın kadın düşüncesini bunun üzerine bina etmenin doğru olmadığı kanaatindedir. Kaldı ki gerek Abduh gerek Reşid Rızâ, “وَوَخَّلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا” cümlesinden “onun cinsinden” anlamını çıkarmaktadırlar.⁹¹ Kanaatimizce bu yorum, yaratılış özü ve cinsiyet üzerinden kadın-erkek eşit(siz)liğini tartışmanın önünü zaten kesmektedir.

Kur’an’da kadın-erkek eşitliği konusunda en çok tartışılan ayetlerden birisi de şüphesiz Nisâ sûresi 34. ayettir. Abduh, “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ / Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”⁹² âyetindeki “قَوَّامُونَ” kelimesini “yönetici/koruyucu” şeklinde, ayetin ikinci önemli kısmı olan “وَاضْرِبُوهُنَّ” ibaresini de “dövün” şeklinde izah etmektedir.⁹³ Reşid Rızâ’ya göre ise örfte kadın, aile reisliği ve başkanlık hususunda geri çekilmiş, buna karşılık da mali tazminat elde etmiştir. İdareciliği erkeğe bırakıp nafakasını da ondan temin etmiştir. Özellikle “قَوَّامُونَ” kelimesi ise, “başkanlık/yöneticilik” anlamına gelmektedir ki bu durumda kişinin yönettiği kimse üzerinde iradesi ve tercihiyle dilediği gibi hareket edebilmesi söz konusudur.⁹⁴ Ancak yönetilen kadın, iradesi elinden alınmış bir robot, edilgen bir varlık değildir. Erkeğin kadını yönetmesinden kasıt, onu irşat etmesi ve murakabede bulunmasıdır.⁹⁵

Reşid Rızâ’ya göre “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ” ayetinde “... بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ / bir kısmının bir kısmına üstün tutulması” demek erkeğin kadına üstünlüğüdür. Ancak bu bir bedeninin organlarının fonksiyonları gibidir. Bir bedeninin başı erkek, gövdesi ise

⁹¹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 330-432.

⁹² en-Nisâ 4/34.

⁹³ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5:67. Ayetteki “dövün” hükmü hadislerde de ifadesini bulmuştur. Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 8: 314-316. Ancak bunun aksini söyleyen sahih rivayetlerde Hz. Peygamber, kadınların dövülmesini men etmekte ve eşlerini döven sahabeleri ikaz etmektedir. Buhârî, “Nikâh”, 93. Ayrıca âyetin sebep-i nüzûlü dikkate alındığında, Hz. Peygamber’in Arap kültüründe uygulanmakta olan kadın dövme geleneğini ortadan kaldırmak için çabaladığı ve eşlerini döven sahâbelere uyarılarda bulunduğu görülmektedir. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâheyn (Beyrut/Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2: 236; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, IV c. (Beyrut/Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003); Abduh, Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 74; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 60.

⁹⁴ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 68; Reşid Rızâ, *Muhammedî Vahiy*, 338; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 38.

⁹⁵ Abduh, Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 68.

kadındır. Nasıl ki bedeninin uzuvları hakkında şu daha değerli mantığıyla hareket edilemez ve bütün organların birbirleri ile uyumlu ve sağlıklı çalışması esas ise, kadın ve erkeğin hayatın içerisindeki rolleri ve sorumlulukları da bu perspektiften değerlendirilmelidir. Her iki tarafın da bu rol ve sorumluluk farklılığını algılayıp benimsemesi ve hayatını bu alandaki kabullenme ve sorumluluk bilinci ile yaşaması beklenir. Reşid Rızâ'ya göre buradaki üstünlüğün bir başka ifadesi de bir cinsin diğer cinse olan üstünlüğüdür. Şöyle ki; fert fert bütün erkekler, yine fert fert bütün kadınlar üstündür anlamına gelmez. Çünkü bazı erkekler kadınlardan, bazı kadınlar da erkeklerden rol ve sorumluluk olarak üstün olabilirler.⁹⁶

Abduh'a göre karı-koca arasındaki nikâh birlikteliğinin özüne muhabbet, hoşnutluk ve kaynaşmayı koyan Allah, bunu başaramayan kullarının doğru yolu bulma yöntemini, Kur'an'da⁹⁷ salih olmayan eşlerin te'dib edilmeleri şeklinde ele almaktadır. Ancak nasihat, insan için en etkili ve naif metottur. Akıllı bir erkek kadınının hangi metotla yola geleceğini bilir ve ona göre nasihat eder. Aksi takdirde yatağını ayırmakta kadına verilebilecek en ağır cezalardan biri olabilir. Terkedilmiş olma ve sevgiden mahrumiyet, ağır bir müeyyidedir. Fakat bu iki yol denendikten sonra son çözüm kadının dövülmesi ise ve kadının mizacı da buna uygunsa ailenin devamını temin için kadının dövülebileceğini söylemektedir.⁹⁸

Ona göre "dövme" konusu zaten kadın-erkek eşitliğine konu değildir. Ayet, aile birlikteliğinde ve erkeğin riyâseti esnasında ailede oluşacak anlaşmazlıklarda erkeğin nasihat etmesi, yatağını ayırması ve eğer şartlar o noktaya götürüyor ise çok acıtmadan te'dip amaçlı vurmasını açıkça ifade etmektedir.⁹⁹ Abduh, kadına yönelik dikkat çekici görüşleri nedeniyle bazı yazarlar tarafından "feminist"¹⁰⁰ olmakla nitelenmiştir. Ancak bu cümleleri söyleyen de Abduh'tur. Kanaatimizce Abduh için "feminist" nitelemesi doğru değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere onun yaptığı, kadın konusunda zaten var olan dinî referansları ifade etmek ve

⁹⁶ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5:68; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 42-43.

⁹⁷ en-Nisâ 4/34. "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."

⁹⁸ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 73.

⁹⁹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 380.

¹⁰⁰ Amir A.N. v. dğr., "Muhammed Abduh'un Moderniteye Katkısı", 233-234.

Müslümanlar arasında bozulan kadın telakkisini eleştirmektedir.

Reşid Rızâ'ya göre Batı'da gerek eğitimli gerek cahil insanlar pekâlâ daha süfli gerekçelerle eşlerini dövebilmektedirler. Bundan etkilenip dinin zarurî durumlarda yine nevi şahsına münhasır bazı olay ve kişiler için bir çözüm olarak sunduğu yöntemini çirkin görmemiz gerekmez.¹⁰¹ Eğer çevrenin bozulduğu, ahlâksızlığın galebe çaldığı durumlar var ise o zaman bu eylem ihtiyaten geçerli olabilir. Yoksa her sorunun bir çözümü olduğu gibi böylesi sorunlara da çözüm olarak din, bahse konu yöntemi ileri sürmüştür. Hatta kadınlar hakkında hayrı düşünmemizi, onları gözetmemizi, onlara karşı sorumluluklarımızı yerine getirmemizi isteyen pek çok hadis vardır. Bu hadislerden birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “ لَا يَجِدُ / أَحَدُكُمْ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يُجَامِعُهَا فِي آجْرِ الْيَوْمِ / Sizden biriniz karısını köle döver gibi dövmesin. Sonra aynı günün akşamında karı-koca hayatı yaşayacaklardır...”¹⁰² Zaten insan fıtratı da bunu gerektirir. Kişi kavgalı olduğu birine sevgi duyamaz. Bir erkek küstüğü veya dövdüğü kadını ile cinsel birliktelik yaşayamaz. Çünkü cinsel anlamda tatmin olmak için mutlak bir sevginin ve dinamik bir duygusallığın olması gerekir. Fıtratı bozulmamış insanlar için cinsellik ve şiddet, iki zıt kutbu ifade eden duygulardır.¹⁰³

Kadın-erkek eşitliği hususunda değerlendirilen bir başka ayette Abduh, “ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ / Allah'ın sizi, birbirinizi üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin.”¹⁰⁴ ifadesindeki “فَضَّلَ/ üstünlük, meziyet” kelimesinin farklı anlamlara hamledilmeye müsait olan bir kelime olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu kelime sadece kadın-erkek üstünlüğü konusunda değerlendirilmemelidir. Din, bizi birbirimizle bu konudaki üstünlüklerimizle değerlendirmez. Bilakis ayet burada hem kadına hem de erkeğe çalışmayı, kazanmayı ve emeğin önemini ifade etmektedir.¹⁰⁵

B. Tabâtabâî'ye Göre Kadın-Erkek Eşitliği

Tabâtabâî'ye göre kadın ve erkek İslâm'ın dünya görüşünde eşittir. Kadın, karşı cinsini bürüyen bir örtü¹⁰⁶ ve insan denen canlı türünün oluşumu için tarla¹⁰⁷

¹⁰¹ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 75.

¹⁰² Buhârî, “Nikâh”, 93.

¹⁰³ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 5: 75; Reşid Rızâ, *İslâm'da Kadının Hukuku*, 54-58.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/32.

¹⁰⁵ Abduh - Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 450.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/187.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/223.

konumundadır. Kadının varlığı, bünyesel letafete ve algısal inceliğe dayanır. Kadının kişisel davranışları ve toplumdaki rolü hususunda bu özellikleri daima ön plana çıkarılmalıdır.¹⁰⁸ Kur'an'da bazı durumlarda kadın ve erkeğin üstünlüğü belirtilmemiş ve bu husus; çalışmaya, amel-i sâlih işlemeye, iman, ilim, takva ve dinin teşvik ettiği diğer hususlarda kimin ne yapacağına göre değerlendirileceğine bırakılmıştır.¹⁰⁹ Ona göre kadın, kullukla ilgili bütün hükümlerde ve toplumsal haklarda erkekle aynı konumdadır. Miras, kazanç, muamelat, eğitim, öğretim, bir hakkı benimseme ve bir hakkı savunma gibi durumlarda erkekten bağımsız olarak hareket etme hak ve salahiyetine sahiptir. Yönetici olması, yargı işini yapamaması, savaşa katılmayacağı, mirasta erkeğin yarısı pay alması, örtünmesi, zinet yerlerini gizlemesi ve bir eş olarak kendisinden yararlanmak istediğinde erkeğine itaat etmesi gibi bundan istisna edilen hususlar sadece doğal yapısının gerektirdiği durumlardır.¹¹⁰

Ona göre kadın erkek hususunda İslâm'ın temel hedefi cinsiyet ayrımı değil, akıl-duygu farklılığı vurgusudur.¹¹¹ Erkek ile kadın ortak bir cevhere sahip olan bir türün iki ferdidirler. Özleri bir olan bu iki tür, gelişim noktasında da ortaktırlar. Hatta iman, ibadet ve Allah'a yakınlaştırıcı eylemlerle ayrı ayrı sorumlu tutulduklarına dair ayet vardır.¹¹² Ancak bütün bu delillere rağmen insanlık, kadın hususunda büyük yanlışlar içerisinde olmuştur. Eski milletlerin çoğu kadının insan olup olmadığını tartışmış ve VI. yüzyılda insan olduğu, ancak erkeğe hizmet için yaratıldığı şeklindeki şaşkınlık veren kararlara imza atmıştır.¹¹³

İslâm kadınların çalışma hayatını yasaklamamaktadır. Ancak kadınların içgüdüleri, eğilimleri ve kendi tercihleri ile toplum içinde, sosyal hayatta tıbbın bazı dallarında görev almalarını daha doğru bulmaktadır. Örneğin, fotoğrafçılık, müzik, dokumacılık, aşçılık, çocuk bakımı, hasta bakıcılığı ve süslemecilik gibi naif, narin, ince ve zarif iş ve meslek alanlarını tercih etmeleri gerekmektedir.¹¹⁴

Tabâtabâî, Hz. Peygamber'in yönetim, yargı ve cihat/savaş hususu başta olmak üzere akıl, güç, soğukkanlılık ve duygusallıktan uzak olmak gerektiren

¹⁰⁸ el-Mümtehine 60/12.

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/32; et-Tevbe 9/71; eş-Şûra 42/49; el-Leyl 92/59.

¹¹⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 2: 272; Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 54-55.

¹¹¹ Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi*, 125.

¹¹² Âl-i İmrân 3/195.

¹¹³ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 14-15.

¹¹⁴ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 90.

işlerde erkekleri görevlendirmesinin önemli hikmetlerinin olduğuna dikkat çekmektedir. Bakıldığında Hz. Peygamber'in valiliğe, yargıya ve savaşta ön cepheye kadınları görevlendirmedeği,¹¹⁵ ancak eğitim-öğretim, üretim, tıp, eczacılık gibi duygusallığın başarıyı engellemediği alanlarda kadınları görevlendirdiği görülmektedir.¹¹⁶ Allah'ın erkek ve kadın üzerine yüklediği bu roller, tabiatın yaratılış özünde de vardır. İnsanlık tarihi incelendiğinde büyük savaş, idare, yargı olaylarında erkeklerin adı varken kadınlar bu alanlarda hiç olmadığı fark edilir. İnsanlık tecrübesi de bunu gösterir.¹¹⁷ Bu durum bir üstünlük veya eksiklik değil, sorumluluk ve rol farklılığı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Çünkü akıl ve duygusallık Allah'ın iki ilâhî lütfudur. Allah, bunun birini kadına diğerini de erkeğe vermiş, düzeni de böyle kurmuştur.¹¹⁸

Tabâtabâî'ye göre erkeklerin kadınlardan üstün yaratıldığı şeklindeki âyet, erkeğin doğası, yaratılışı gereği akıl gücünün fazla oluşu, sert vücut yapısı, zorluklara karşı dayanmada daha dirayetli oluşu, savunma, koruma, çetin işlerde istihdam, zorluk ve kederlere göğüs germe ve hoşlanılmayan durumlarda daha dirayetli oluşundan dolayıdır. Bu sorumluluklar, kadınların erkeklerden daha dayanıklı olacakları, daha iyi yapacakları ve daha nitelikli görev üstlenecekleri alanlar değildir.¹¹⁹

Tabâtabâî, "الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ" / Allah'ın insanlardan bir kısmını diğer bir kısmından (vücut ve akıl açısından) üstün kılması ve mallarından (mehir ve geçim için) harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisidirler." ayetini "meziyetler" ve "ayrıcılıklar" olarak anlamaktadır. Bu meziyet ve mizaç farklılığı kadın-erkek arasında üstünlük aracı olarak ifade edilemez. Örneğin, erkeklerin dört kadınla, kadınların ise tek erkekle evlenebilmeleri Allah'ın kanununun bir sonucudur. Kadının bu manada erkeğe tanınan ruhsatı temenni etmesi sünnetullahı müdahaledir.¹²⁰ Tabâtabâî, "قَوَّامُونَ" kelimesini de bu anlayış doğrultusunda açıklamaktadır. Söz konusu kelimenin "yönetici" anlamına geldiğini ve bunun sadece ailede değil hayatın diğer kısımlarında, kamusal alanlarda da erkeğin kadını yönetmesi olduğunu ifade etmektedir. Çünkü akıl yürütme gerektiren, devlet

¹¹⁵ Tabâtabâî, *İslâm Sosyolojisi*, 125.

¹¹⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 348.

¹¹⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 230; Tabâtabâî, *İslâm ve Çağdaş İnsan*, 144.

¹¹⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 231.

¹¹⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 215.

¹²⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 338.

yönetimi ve yargı gibi alanlar başta olmak üzere; vücut direnci ve akıl gücü ile sıkı ilişkisi olan savunma alanında da erkeklerin kadınlara üstünlükleri vardır.¹²¹ Ona göre yönetim ve toplumun genelini ilgilendiren sorumluluklarda erkeğin aklı olgunluğu dikkate alınmak suretiyle erkek ön plana çıkarılmıştır. Örneğin, miras söz konusu olunca dünyada servetin üçte ikisi erkelere, üçte biri de kadınlara emanet edilmiştir. Ancak erkeğe iki vermekle birlikte kadının ihtiyaçlarının erkek tarafından görülmesi, kadına verilen payda erkeğin harcamaya karışmaması esası dikkate alınınca, tasarruf etme/yönetme bağlamında dünyadaki servetin üçte ikisinin kadına, üçte birinin ise erkeğe verilmiş olduğu görülecektir.¹²² Bu durum kadının haksızlığa uğradığına değil, erkeğin yetki paylaşımında kadına rol verdiğine güzel bir örnektir.

Tabâtabâî, ayetteki “والضَّرْبُوهُنَّ” kelimesini “dövmek” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre bu ayette “nüşûz” gösteren kadınların tedrici bir metot ile te'dip edilmeleri istenmektedir. Kişiler eşlerinin mizaçlarına ve başlarına gelen nüşûz olayının mahiyetine göre sırası ile eşlerini sulha çağırmalı ve ailelerine huzur sağlamalıdır. O, Nisâ sûresi 35. ayetindeki hakem olayının¹²³ da gerektiğinde başvurulacak mutlak bir yol olduğunu ve Allah'ın inayetinin bu eylemi yapanlarla birlikte olacağı teminatının verilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte eğer bütün makul yollar denenmiş ve çözüm bulunamamış ise o takdirde son çare olarak, aileyi kurtarmak gayesi ile “والضَّرْبُوهُنَّ” hükmünün “dövmek” anlamında uygulanması gerektiğini ifade etmektedir.¹²⁴

Tabâtabâî'ye göre tarih bize göstermiştir ki ilkel dönemlerden itibaren, İslâm'ın va'z edildiği zaman dilimine kadar bütün milletler, kadını mirastan, hak-hukuk meselelerinden ve hayattaki konumunu önemsememekle değerinden mahrum etmişlerdir. En ilkel kabilelerden, uygar milletlere kadar miras, bütün toplumlarda bir şekilde var olan sosyal gelenektir.¹²⁵ Roma, Yunan, Hint, Mısır, Persler ve Araplarda, erkek mirasını alırken, kadın; eş, anne, kız evlat ve kız kardeş olarak daima miras dışı tutulmuş ya da bazı dönemlerde kısıtlı paylaşım gönlü

¹²¹ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 4: 214-215; 4: 344.

¹²² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 4: 229.

¹²³ en-Nisâ 4/35 “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”

¹²⁴ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 4: 347.

¹²⁵ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 17.

edilmeye çalışılmıştır.¹²⁶ Modern dönemde ise kadın-erkek eşitliği şeklindeki popülist bir üslupla, kadın erkeklerle birlikte gece gündüz ağır ve yorucu işlerde çalıştırılmış; inşaat işçisi, fabrikalarda işçi, yol yapımında beton bloklar taşıyan, erkeklerle baş başa mücadele veren bir birey olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden kadının ince duygu yönü, annelik ve kadınlık vasfı ötelenmiş bir varlığa dönüştürülmüştür.¹²⁷

Hâlbuki İslâm, mirasçı olmayı akrabalık esasına, kanunlarda ve hükümlerde hak elde edebilmeyi de fitrata dayandırmıştır. Evlatlıklara mirasçı olmaya hak tanımadığı gibi kadın ile erkeğe miras vermekle birlikte oranında farklılığı dikkate alarak mirası pay etmiştir. Tabâtabâî'ye göre İslâm'da kadın irade ve davranış özgürlüğü alanında her yönden erkek ile eşit haklara sahiptir.¹²⁸ İslâm'ın erkeğe daha çok mülkiyet hakkı tanınması, dünyada akla dayalı düzenlemelerin duygulara dayalı düzenlemeden daha baskın olmasındandır. Kadının bu konudaki eksikliği de tasarruf ve harcama alanında kendisine tanınan pozitif ayrımcılıkla telafi edilmiştir.¹²⁹ Tabâtabâî'ye göre Allah, Kur'an'da kadınların mirası konusundaki ayette¹³⁰ "Erkeğin payı kadının payının iki katı kadardır." şeklinde bir ifade ile başlamış, "Kadının payı erkeğin payının yarısı kadardır." dememiştir. Çünkü nüzul ortamında ve o günkü dünya şartlarındaki kadın telakkisinde Allah'ın miras hususunu bu ifade ile beyan etmesi, mirasın, kadının zaten doğal bir hakkı olduğu ve erkeğin de şu şu gerekçelerle iki katını alacağı şeklinde anlaşılması istenmiştir.¹³¹

SONUÇ

İslâm kadına kişilik sahibi olma hakkını vermiş, insanlık hukuku ve dinî işlerin tamamında erkekler ile ortak kılmıştır. Aynı zamanda İslâm şeriatı, kadının onuru ve izzetine zarar verecek bütün uygulamaları iptal etmiş ve ortadan kaldırmıştır.

Ancak Müslümanlar Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlamak üzere bu konuda zaaf göstermiş, kadını ihmal etmiş ve günümüzde var olan olumsuz kadın algısının müsebbibi olmuşlardır. Kur'an'daki kadın olgusu ve Hz. Peygamber'in

¹²⁶ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 225-227.

¹²⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 226.

¹²⁸ Tabâtabâî, *İslâm'da Kadın*, 32.

¹²⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 229; Aydın, *Kadın*, 90.

¹³⁰ en-Nisâ 4/11.

¹³¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 4: 208.

hayatında Kur'an'a dayanan kadının konumuyla, Müslümanların uygulamaları birbiriyle uyuşmayan bir duruma gelmiştir.

Abduh ve Reşid Rızâ, haklarında yazılanların aksine, kendi eserlerinde kadının değeri, kadın-erkek eşitliği, mirası, şahitliği ve çok eşlilik gibi konularda mutedil yorumlar yapmaktadırlar. Kadının yaratılış özünde eşitsizliğin olmadığını, fitratındaki naifliği ile hayatın belli alanlarında bulunması gerektiğini, bazı nedenlerden dolayı şahitliği ve mirası gibi konularda farklı uygulamaların olabileceğini ifade etmektedirler.

XXI. yüzyılda Batı'nın etkisi ile ortaya çıkan feminist akımların, Abduh'un kadın konusundaki görüşlerinden yola çıkarak oluştuklarına dair eleştirilerin yersiz nitelermeler olduğunu görülmektedir. Çünkü aksi takdirde Abduh, Nisâ sûresi 4/34. âyetteki "وَالضَّرْبُ هُنَّ" ifadesini "dövün" şeklinde izah etmezdi.

Gerek Abduh-Reşid Rızâ gerek Tabâtabâî kadın konusundaki görüşlerinde, ideal ile reel olan arasını izah ederken tenakuza düşmektedirler. Onlar Kur'an'da kadınla ilgili, fitratında ve erkekle eşitliği hususunda özgür ve eşit hakların varlığına dikkat çekerler. Ancak İslâm toplumundaki reel durumu değerlendirirken ve kendi kanaatlerini ifade ederken; kadının bugün olması gereken yerin zevcelik, annelik, sosyal hayatta bazı naif işler gibi sınırlı bir alandan bahsetmekte ve kadının yaşam alanını kültürel anlayış ve geleneksel bakış açıları ile ifade etme durumunda kalmaktadırlar. Batı, kadının fitratını unuttuğu bir tecrübe yaşayınca müfessirler de maliyeti ağır olan bu deneyimin Müslümanlar arasında yaşanmasını istememektedirler. Örneğin, Tabâtabâî'ye göre, "Kadın evde, çocuklarının yanında daha çok bulunmalıdır."¹³² Çünkü dünyada aile üzerindeki savrulmanın ana sebebi, kadının evi terk etmesi ve annelik vasfını unutmaması/ötelemesidir.¹³³

Müfessirler, İslâm dünyasındaki bozulan kadın algısını tashih etmenin eğitimden geçtiğini, Batılıların İslâm'ın kadın olgusuna yönelik olumsuz değerlendirmelerinin Müslümanların yanlış ve kötü uygulamalarından kaynaklandığını düşünmektedirler. Çağdaş dönemde kadınlar arasında yayılmakta olan evliliğe uzak durma psikolojisinin; kadının modern hayata imrenmesi, özgürlük anlayışı, zevcelik ve çocuk sahibi olmaktan yüksünmesinden kaynaklandığını dile getirmektedirler.

¹³² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 2: 273.

¹³³ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 2: 277.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed - Reşid Rıza. *Tefsîru'l-menâr*. XII cilt. Kahire: Dâru'l Menâr, 1947.
- Aktaş, Cihan. *İran'da Siyah Yorgunluğu. İslâmiyât* 3/2 (2000): 15-44.
- Algül, Hüseyin. *İslam Tarihi*. IV cilt. İstanbul: Gonca Yayınları, 1991.
- Amir A.N. - A.O. Shuriya - A.F. İsmail. "Muhammed Abduh'un Moderniteye Katkısı", çev. Osman Şahin, *Birey ve Toplum*, 3/6 (2013): 233-234.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. X cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydın, Mehmet Akif. *Kadın. Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV: 86-94. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1418.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. III cilt. Thk. Abdüsselâm Muhammed Alî Şâheyn. Beyrut/Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cevâd, Alî. *el-Mufasssal fi târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. XI cilt. Câmiatü Bağdâd, 1993.
- Çağatay, Neşet. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Mars T. ve S. A. Ş. Matbaası, 1957.
- Emin, Osman. *Mısır'da Rönesans: Muhammed Abduh ve Okulu Çeviren İhsan Durdu. İslam Düşünce Tarihi* içinde, ed. M.M. Şerif, IV: 452. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Harman, Ömer Faruk. *Kadın. Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV: 82-86. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Hatipoğlu, Mehmed S. *Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar. İslâmiyât* 3/2 (2000): 7-13.
- Hourani, Albert. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. çev. Latif Boyacı Hüseyin Yılmaz. III. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr tahrîru ma'ne'l-sedîd ve tenvîru akli'l-cedîd min tefsîri'l-kitâbi'l-mecîd*. XXX cilt. Tunus: Dâru'd-Tunusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Tefsîru'l-*

- Kur'âni'l azîm*. VIII cilt. Thk. Sâmi İbn Muhammed Selame. Dâru Tayyibe, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. IV cilt. Beyrut/Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Karslı, İbrahim Hilmi. *Kur'an Yorumlarında Kadın Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. V cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, II. Baskı, 2006.
- Mevdûdî, Ebu'l-Al'â. *Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlam ve Tefsiri*. VII cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mücahid, Huriye Tevfik. *Fârâbi'den Abduh'a Siyasî Düşünce*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Rızâ, Reşid. *Gerçek İslam'da Birlik*. çev. Hayrettin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Rızâ, Reşid. *Hilafet En Büyük Önderlik*. çev. Mehmet Çelen, İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri, I. Baskı, 2010.
- Rızâ, Reşid. *İslam'da Kadının Hukuku Kadınlara Çağrı*. çev. Mehmet Çelen. Malatya: Nida Yayınları, 2008.
- Rızâ, Reşid. *Muhammedî Vahiy*. çev. Salih Özer. Ankara: Fecr Yayınları, 1991.
- Şükrü Halûk Akalın. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, XI. Baskı, 2011.
- Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fi tefsîr'il-Kur'ân*. XX cilt. Menşurat-ü Cemaati'l-Müderresin fi Havzati'l-İlmiyyeti fi Kısmi'l-Mukaddeseti, t.y.
- Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyin. *İslam Sosyolojisi*. İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2008.
- Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyin. *İslam ve Çağdaş İnsan*. çev. Mustafa Yalçın. İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018.
- Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyin. *İslam'da Kadın*. çev. Mustafa Yalçın. İstanbul: Kevser Yayıncılık, 2018.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. XXIV cilt. Thk. Ahmet Muhammed Şakir. Müessesetü'r-Risale, 2000.